

ДЕБІТОРСЬКА ЗАБОРГОВАНІСТЬ: ВИНИКНЕННЯ, ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ

Метою статті є розробка заходів щодо недопущення виникнення простроченої дебіторської заборгованості та її скорочення і прискорення процесу погашення. Правильна організація розрахунків буде сприяти зміцненню договірної дисципліни, підвищенню відповідальності підприємства за своєчасне і в повному обсязі здійснення платежів, прискоренню обороту коштів, ефективному використанню тимчасово вільних коштів та ін.

Ключові слова: заборгованість, дебіторська заборгованість, позовна давність, претензійна служба, погашення заборгованості, списання заборгованості, облік заборгованості.

DRABANICH A. V.

Vinnytskiy Finance and Economics University

ACCOUNTS RECEIVABLE: CREATION, STATUTE OF LIMITATIONS

The article is not taking steps to assumptions occurrence of overdue receivables, taking steps to reduce such debt, accelerate the process of repayment. Effective organization of settlements should contribute to strengthening contractual discipline; raising responsibility of enterprises for timely and full payment of all obligations; accelerate the turnover of funds; reducing expenditures circulation; efficient use of temporarily free funds and others.

Keywords: debt, accounts receivable, statute of limitations, pretentious service, debt, debt relief, debt accounting.

Наявність дебіторської заборгованості погіршує фінансовий стан підприємства, вона іммобілізує грошові кошти, що приводить до зниження темпів виробництва і результативних показників діяльності підприємства. Її визначають як суму заборгованості дебіторів підприємства на певну дату.

Дебіторська заборгованість — це фінансовий актив, який дає право отримувати гроші або цінні папери від іншого підприємства та визнається як актив, це фінансовий актив підприємства, що виникає внаслідок договірних відносин між двома юридичними особами, серед яких одна особа – власник активу, після настання відповідних умов угоди має право на отримання платежів, товарів, робіт та послуг.

Проблеми теорії і практики бухгалтерського обліку та аналізу дебіторської заборгованості розглядали у своїх працях такі науковці: Бланк І.А., Батехін С.Д., Бондаренко О.С., Бутинець Ф.Ф., Голов, В.Ю., Голов С.Ф., Городянська Л., Глебов В.А., Ковалев В.В., Маслов С.І., Петрик Є., Соколов Я.В., Савицька Г.В., Сопко В.В., Хувер К., Шаповалова А. та інші. Однак до цього часу залишається ряд питань, які потребують перегляду.

У процесі провадження своєї діяльності підприємство не застраховане від взаємовідносин з несумлінними контрагентами, що в результаті призводить до несвоєчасних розрахунків за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги. Як наслідок, подібні порушення виконання договірних зобов'язань спричиняють виникнення дебіторської заборгованості. Крім того, слід мати на увазі, що наявність простроченої дебіторської заборгованості на балансі завжди викликає певні питання у контролюючих органів.

«Можна зробити висновок, – пише В.Ю. Шип, – про неузгодженість податкового законодавства та національних стандартів бухгалтерського обліку в питанні визнання безнадійної дебіторської заборгованості. І це відбувається на фінансовому становищі підприємства. Цей факт необхідно враховувати при організації моніторингу за фінансовим станом дебіторів» [5, с.396].

Правильно підкреслює Т.Г. Бондарева: «На основі проведених досліджень можна дійти висновку, що для організації обліку та аналізу розрахунків з дебіторами важливе місце посідає класифікація дебіторської заборгованості. Від правильної класифікації дебіторської заборгованості, а також від правильно обраних класифікаційних ознак залежатиме не лише порядок її обліку взагалі чи окремого її складника й ефективності управління нею» [1, с.11].

Дебіторську заборгованість, на наш погляд, доцільно класифікують за такими видами: прострочена, що виникає у відповідності до згідно з укладених договорів або коли дата платежу не визначена після надання рахунка на оплату на 30-й день після закінчення строку обов'язкового платежу і заборгованість, строк позовної давності якої минув та така, що обліковується після закінчення строку позовної давності; безнадійна заборгованість, її ще називають поточного щодо якої є впевненість про її неповернення боржником або за якою минув строк позовної давності.

З метою уникнення простроченої дебіторської заборгованості, в договорах купівлі-продажу слід обов'язково зазначати строки виконання зобов'язань з постачання товарів, контролювати їх дотримання та вживати відповідні заходи щодо стягнення дебіторської заборгованості.

Визначення перебігу та строків позовної давності, урегульовано ЦКУ. Позовна давність – це встановлений закон строк, у межах якого особа може звернутися до суду з вимогою захисту свого права або інтересу (ст. 256 ЦКУ). Вона поділяється на загальну та спеціальну. Європейський суд з прав людини,

юрисдикція якого поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції зазначив, що позовна давність – це законне право правопорушника уникнути переслідування або притягнення до суду після закінчення певного періоду здійснення скоєння правопорушення.

Позовна давність обчислюється з того дня, коли особа довідалася або могла довідатися про порушення свого права або про особу, яка його порушила (ч. 1 ст. 261 ЦКУ). Тому не можна вважати, що початок строку позовної давності є момент виникнення дебіторської заборгованості, що відображена в бухгалтерському обліку на субрахунках (351, 361, 362, 363, 364) та ін.

Термін позовної давності — три роки, але в окремих випадках закон може встановлювати інший, спеціальний строк (ст. 258 ЦКУ). Контрагенти мають право домовлятися (у письмовій формі) про збільшення строку позовної давності (ст. 259 ЦКУ).

Позовну давність рахують з дня, коли особа дізналася або могла дізнатися про порушення свого права, тобто, коли дату погашення заборгованості встановлено договором, а боржник не виконав цих умов, починається відлік строку позовної давності (від дня, коли минув договірний строк для погашення зобов'язань). Коли дата погашення боргу не встановлена, перебіг строку позовної давності починається з дня, коли в кредитора виникає право висунути свої вимоги боржнику (ч. 5 ст. 261 ЦКУ). Якщо строк виконання боржником зобов'язань не встановлено або визначено моментом пред'явлення вимоги, кредитор має право вимагати його виконання в будь-який час. Перебіг строку позовної давності є процесом безперервним, а зупинення його полягає в тому, що період часу, протягом якого наявні обставини, передбачені законом, не зараховується до строку позовної давності. Інколи протягом цього часу можуть заявитись обставини, що перешкоджають пред'явленню позову, це є підставами для зупинення (переривання) перебігу позовної давності. Після того як строк позовної давності було перервано, починається відлік нового строку, у цьому випадку строк позовної давності починає обчислюватися спочатку.

Метою застосування строків позовної давності є забезпеченням юридичної визначальності і остаточності, захищати реальних відповідачів від прострочених позовів, та запобігати несправедливості, яка може статися в разі розгляду справи судами.

Нашим дослідженням доведено, що підприємству слід мати свою претензійно-позовну, яка б здійснювала наступні заходи: підготовка, отримання та складання документів, необхідних для пред'явлення та розгляду претензій і позовів; пред'явлення та розгляд претензій, підготовка позовів; підготовка відповідей (відгуків) та заяв про перегляд рішень, постанов суду в порядку нагляду; захист інтересів підприємства при розгляді майнових, переддоговірних та інших спорів в судах; здійснення організаційно-технічних заходів (реєстрація, облік, зберігання та відправка претензійно-позовних матеріалів); забезпечення контролю за претензійно-позовним провадженням; розгляд, аналіз, узагальнення результатів претензійно-позовної роботи; підготовка висновків, пропозицій щодо поліпшення претензійно-позовної роботи.

До тепер відсутня відповідь в П(С)БО та листах Мінфіну на питання: можна за наявності рішення суду списати дебіторську заборгованість з балансу підприємства? На нашу думку, резерв сумнівних боргів можна використовувати для списання лише тих заборгованостей, під які його було створено. Якщо під сумнівний борг витрати передбачали, то при списанні заборгованості можна повністю використовувати резерв. Коли сума боргу перевищує розмір резерву сумнівних боргів, то спочатку слід використати весь резерв, а потім суму заборгованості, що залишилася, списати на інші операційні витрати. Якщо підприємство має справу з безнадійною заборгованістю, за якою П(С)БО не дозволяє створювати резерв, її можна списати лише на інші операційні витрати.

Списання безнадійної заборгованості відображають такими проводками: списання за рахунок резерву: Дт 38 “Резерв сумнівних боргів”, Кт 36 “Розрахунки з покупцями та замовниками”, 37 “Розрахунки з різними дебіторами”. Списання після використання всієї суми резерву або без нього: Дт 944 “Сумнівні та безнадійні борги” Кт 36, 37.

Інформацію про списану заборгованість відображається на забалансовому субрахунку 071 “Списана дебіторська заборгованість”. Там заборгованість обліковується не менше трьох років. Остаточне списання безнадійної заборгованості із забалансових рахунків здійснюють одночасно з надходженням коштів від боржника або після закінчення трирічного строку обліку.

Списання дебіторської заборгованості можна відобразити на рис. 1.

Слід знати, що не завжди заборгованість, яка визнана і відображена в обліку як безнадійна, можна віднести до податкових витрат. Пп. 138.10.6 ПКУ гласить: “Витрати на створення резерву сумнівної заборгованості визнаються витратами з метою оподаткування в сумі безнадійної дебіторської заборгованості з урахуванням підпункту 14.1.11 пункту 14.1 статті 14 цього Кодексу”. З цього випливає, що віднести до витрат можна безнадійну заборгованість, для якої було створено резерв сумнівних боргів. Але ПКУ не містить вказівок про правила створення резерву, тому тут слід керуватись П(С)БО 10 (це нам дозволяє зробити пп. 14.1.84 ПКУ).

Резерв підприємство створює лише для поточної дебіторської заборгованості, яка є його фінансовим активом, крім набутої заборгованості та заборгованості, призначеної для продажу (п. 7 П(С)БО 10). Він формується лише під грошову заборгованість, тобто за перерахованим авансом і не отриманими товарами (роботами, послугами) резерв не формують.

Рис. 1. Загальна схема списання дебіторської заборгованості

Якщо дебіторська заборгованість виникла в результаті негосподарських операцій, списувати її на витрати практично не можливо. Наприклад, підприємство надало поворотну фіндопомогу. Ця операція не пов'язана з господарською діяльністю так як вона не спрямована на одержання доходу (пп. 14.1.36 ПКУ). Тому списувати непервернену фіндопомогу на податкові витрати не слід, оскільки такі витрати не рий мають участі в господарській діяльності (пп. 14.1.27 ПКУ).

У бухгалтерському обліку для нарахування резерву сумнівних боргів використовується рахунок 38 "Резерв сумнівних боргів", який є контр-рахунком до рахунку 36 "Розрахунки з покупцями та замовниками". За кредитом рахунку 38 відображається створення резерву, а за дебетом – списання сумнівної заборгованості та безнадійних боргів. Аналітичний облік по рахунку 38 ведеться в розрізі боржників або за строками непогашення дебіторської заборгованості.

Сума списаної безнадійної дебіторської заборгованості відображається на забалансовому субрахунку 071 протягом трьох років з дати списання для спостереження за можливістю її стягнення у випадках зміни майнового становища боржника. Остаточна заборгованість списується з субрахунку 071 "Списана дебіторська заборгованість" після надходження суми в порядку відшкодування або у зв'язку із закінченням строку обліку такої заборгованості.

«Чинне законодавство, – стверджує О.Г. Глушко, – не встановлює переліку конкретних" заходів із стягнення сумнівної заборгованості, такими діями можуть бути: виставлення претензії; листування; створення комітету кредиторів та організація дій щодо виконання боржником своїх зобов'язань; надсилання скарг до вищестоящих органів (якщо боржник входить до сфери управління іншої установи); відрадження свого працівника до боржника для проведення переговорів; звернення до суду та ін.» [2, с.99–101].

Резерв створюють під грошову заборгованість тобто за відвантажені товари (надані послуги, виконані роботи), розрахунок за які не проведено. О.С. Мельничок пропонує: «Проте, якщо резерв сумнівних боргів сформовано за методом «застосування коефіцієнта сумнівності», що спирається на визначення середньої питомої ваги списаної протягом періоду дебіторської заборгованості у сумі дебіторської заборгованості на початок відповідного періоду, вказаному в п. 8 П(С)БО 10, то безнадійну ДЗ можна списати за його рахунок, навіть якщо під таку заборгованість не було створено резерву» [3, с.63]

Коли заборгованість підлягає списанню минулою датою, то й резерв під неї логічно шукати заднім числом. Якщо виявиться, що весь резерв уже було списано до податкових витрат, то скористатися пп. "Г" пп. 138.10.6 ПКУ вже не вдасться.

Оскільки і загальна, і спеціальна позовна давність обчислюються роками, то при їх визначенні використовуються загальні правила обчислення, установлені ст. 253–255 ЦКУ.

Облік розрахунків ведеться на підставі первинних документів, якими є накладні, товарно-транспортні накладні, податкові накладні, рахунки-фактури, акти приймання виконаних робіт та інші документи, які підтверджують одержання матеріальних цінностей, приймання робіт, нарахування сум різних платежів тощо. Факти оплати відображають на підставі виписок банків та доданих до них первинних документів.

Первинними документами з обліку розрахунків і є накладні; рахунки-фактури; касові та банківські документи; договір оренди, постачання продукції, товарів, робіт, послуг; товарно-транспортна накладна; акт приймання робіт; довідки і розрахунки бухгалтерії; акт інвентаризації розрахунків; звіт про використання коштів наданих на відрадження або підзвіт; протоколи про залік взаємних вимог; наказ про облікову політику (метод розрахунку сумнівного боргу); головна книга за рахунками 16, 18, 36, 37, 38.

На окремих субрахунках синтетичних рахунків 63, 64, 65,68 сальдо на кінець місяця може бути не лише кредитовим, але й дебетовим. Відображені показники не згортаються, а сальдо синтетичного рахунку визначається розгорнуто за дебетом і кредитом як сума відповідного сальдо на субрахунках. Розгорнуте сальдо може бути за субрахунком 372 "Розрахунки з підзвітними особами".

За даними бухгалтерського обліку можна визначити суму заборгованості на будь-яку дату, але, як правило, така сума визначається на дату балансу. Оскільки відповідно до вимог національних стандартів бухгалтерського обліку підприємства подають також проміжну (квартальну) звітність, то суму дебіторської заборгованості підприємства слід визначати щоквартально.

Порядок бухгалтерського обліку дебіторської заборгованості та її відображення у звітності регулюються П(С)БО 10 "Дебіторська заборгованість".

Метою контролю дебіторської заборгованості є підтвердження достовірності, повноти, реальності та законності обліку дебіторської заборгованості, її відображення в балансі підприємства за встановленими критеріями.

Аналіз розрахунків з покупцями та замовниками за строками виникнення заборгованості та термінами погашення дає змогу визначити ефективність дій підприємства щодо надання знижок і кредитів [4, с.174].

Оцінка стану внутрішнього контролю руху дебіторської заборгованості.

Оцінка стану внутрішнього контролю руху дебіторської заборгованості полягає в перевірці правильності розрахунків по дебіторській заборгованості (оплата коштами, векселями, застосування бартерних операцій, розрахунки іншими матеріальними цінностями), що дозволяє вивчити розрахунок величини резерву сумнівних боргів, належної класифікації дебіторської заборгованості і правильність розкриття необхідної інформації в примітках до фінансової звітності; упевнитись в порівнянності показників фінансової бухгалтерської і не бухгалтерської звітності відносно дебіторської заборгованості.

Висновки. Для повернення дебіторської заборгованості, яка викликає сумніви, слід вживати всіх можливих заходів для її стягнення або погашення. Такі заходи необхідно здійснювати постійно, щоб вони носили регулярний характер, а для цього потрібно правильно організувати ведення претензійно-позовної роботи. Відповідальність за стан претензійно-позовної роботи на підприємстві слід покласти на керівника.

Строк позовної давності починається з восьмого дня після направлення кредитором вимоги про виконання зобов'язань. Тому, якщо постачальник не поставив попередньо оплачений товар, то покупець повинен перевірити, чи визначено строк виконання зобов'язання, а якщо ні, то пред'явити постачальнику вимогу. Для надання вимозі юридичної сили її слід оформити в письмовій формі.

Слід послідовно вивчити шлях заборгованості, для якої нараховано резерв. При списанні безнадійної заборгованості на податкові витрати можна брати до уваги всю суму заборгованості, включаючи ПДВ. За бухгалтерськими правилами визнати безнадійною та списати можна будь-яку заборгованість, у непогашенні якої підприємство впевнене.

Пропуск строку давності позбавляє кредитора права на сплату боржником неустойки, відшкодування нанесених збитків унаслідок неналежного виконання зобов'язання. В бухгалтерії слід мати графік погашення заборгованості, знати умови кредитного договору щодо виконання зобов'язання частинами або у вигляді періодичних платежів. Якщо до кінця року не вдалося усунути наявні або невстановлені розбіжності, то розрахунки з дебіторами і кредиторами відображають кожною стороною у своєму балансі в сумах, які значаться за даними бухгалтерського обліку та визнані ними правильними.

Джерелом аналізу дебіторської заборгованості є дані аналітичного та синтетичного обліку, баланс підприємства, примітки до фінансових звітів, нормативно-методичні документи з обліку, звітності, інвентаризації та контролю.

Література

1. Бондарева Т.Г. Дебіторська заборгованість: поняття, визнання, оцінка та класифікація / Т.Г. Бондарева // Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління діяльністю суб'єктів господарювання. – 2013. – 10 с.
2. Глушко О.Г. Бухгалтерський і податковий облік дебіторської заборгованості / О.Г. Глушко // Бухгалтерський облік та оподаткування в Україні: сучасні тенденції та перспективи розвитку. – 2011. – 99 с.
3. Мельничок О.С. Особливості списання в бухгалтерському та податковому обліку продавця безнадійної дебіторської заборгованості за товари, роботи, послуги / О.С. Мельничок // Бухгалтерський облік, аналіз і аудит в системі інформаційного забезпечення підприємств. – 2015. – 62 с.
4. Сташенко Ю. В. Дебіторська заборгованість як об'єкт бухгалтерського обліку / Ю. В. Сташенко // Бухгалтерський облік, контроль і аналіз у сучасній економічній науці та практиці. – 2014. – 174 с.
5. Шип В.Ю. Проблемні питання визнання безнадійної дебіторської заборгованості / В.Ю. Шип // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. – 2011. – 396 с.

Надійшла 16.11.2016; рецензент: д. е. н. Бутинець Ф. Ф.